Norman Károly

Egy edző töprengései – II.

Belekapok itt, belekapok ott. Töprengek, kinek írom mindezt. Sportolóknak? Volt sportolóknak? Potenciális sportolóknak? Edző kollégáknak? És miről, sportról általában? Edzőkről más edzőknek; edzőkről másoknak, akik ismernek edzőket (különböző mélységig), vagy még sosem tapasztaltak ilyeneket a maguk életében? Vagy csak önmagamról, s akkor leginkább önmagamnak? (Ha így volna, az fájdalmas, muszáj igazat írnom, amennyiben – már amennyiben, azaz a bonyodalomból kiragadva – az igazság a tényállítás megfelelése a denotátumának, és a megnyilatkozások denotátuma a lelki tartalom; ebben a tekintetben igazat mond tehát, aki őszinte, még ha az csak az ő szemében volt is úgy éppen.) A legvégére talán megítélhető. Mint az élet.

Ide egy köszönet. Valamikor Károly vezetőedző egy enyhén túlkoros, nem reménykeltő méretű, egy másik sportágban már lezárt, közepes versenyzőmúlttal bíró, a saját nyilatkozata szerint a versenyzésre elszánt kezdőt fogadott be egy klubba, és jelölte ki a helyét: a „futottak még" harmadrendű csoportban, amelyet egy – a sportág iránt nagy lelkesedéssel, és a potenciális edzői tevékenység iránti készségességgel fölszerelkezett, már két éve klubtag fiatalemberre bízott, Imrére. Másfél év alatt – ő mindent megtett ezért – kinőttem, és Károly magához emelt. Imrének a jelen dolgozatsorozathoz is van köze: sok év elteltével úgy hozta a sors, hogy abban a klubban reaktiválhattam magam, amelynek akkor ő volt a pillére, azután együtt dolgoztunk, és amikor elszántam magamat a kezdők tananyagának a megírására, kritikus opponensként segített a végső megfogalmazásban. Ha valaki nem tudná, az előző dolgozatom sportmeghatározásában foglalt szociális összetevő azonos kaliberű a szerelemével: életfogytig tartó kapcsolatok, barátságok hasonló teljesítményű melegágya. Imre edző fél évszázada a legjobb barátaim szűk körének beltagja. Akik együtt sportoltak, mindig és mindenütt közel állnak egymáshoz.

Visszatérek a versenysport meghatározásához. Az egyszerűbbel kezdem, a sportoló szemszögéből. A versenyző arra vállalkozik az önfejlesztésben, hogy edzésmunkát fektet be, és folyamatosan követi, mire jutott ezáltal: ehhez pedig a sportágat meghatározó technikákat használ fel. Így jut mércéhez. Ha soha nem indul versenyen, akkor is ugyanaz a mérce: az ergométeres visszaigazoló felmérő, a futáseredmény, kondíciós gyakorlat számszerűsíthető eredménye – maximális erő, adott terhelés ismétlései-

nek száma adott időn belül stb. –, például egy adott, célszerűen szabványos evezős táv megtételének ideje, vagy egy hegyvidéki félmaraton személyes időszükséglete. Ezek az *abszolút* skálák, mert ezeken lemérheti, tényleg fejlődött-e.

Ha mármost versenyen is elindul, és másokkal közösen méri meg magát, elérhet egy rangsorbeli helyet is: ez a *relatív*, a másokhoz viszonyított skála. A kettő között az a viszony, hogy a relatív skálán az egyáltalán elérhető legjobb eredményét az abszolút skálákon elért legjobb eredménye alapozza meg. Fordítva nem: lehet, hogy valaki jobb mint valaha, de összefutott a világbajnokkal, s helyezetlen maradt; és lehet, hogy teljesen leépült ugyan, de influenzás mezőnnyel állt ki, így éremhez jutott. Könnyű megítélni, melyik a magasabb rangú teljesítmény. Mindezt a versenysportolók jól tudják. Mindenki érdeklődik a sportbarátai (köztük a lehetséges versenyellenfelei) felmérőeredményei iránt. Valódi, érdekmentes örömet okoz egy első osztályú evezősnek, ha a hatvanadfű nyeretlen sporttársa meghúzza élete legjobbját az ergón – aki ezt átélte, hálás a sorsnak, hogy egy sportközösség befogadta, és megkettőzi az erőfeszítéseit.

A versenysport, vagyis az a hosszú távú program, hogy a kiválasztott sportágunkban fejlődjünk, évtizedekre adhat motivációt a rendszeres edzésekhez, hacsak nem életfogytiglan. Kevés más társadalmi eszköz akad, amely ezzel összemérhető hatású. Pár szó a motivációról, a sportmeghatározás értelmében: szokás edzőktől, pedagógusoktól, szülőktől elvárni, hogy motiváljanak versenyzőket, diákokat, gyermekeket. Ez fogalmi félreértés. A motiváció benső ügy: az embert önmaga indítja cselekvésre, és ez az értelme a sport önkéntességének is. A külső motiváció más eset, az ütlegelt söröslóé, korbács a gályarab hátán. Ám mi a köze a *belső*, az *igazi* motivációhoz az edzőnek, a pedagógusnak, jó esetben a szülőnek? A sportolónak, a diáknak, a gyermeknek a fejlődése intim ügy, a legbensőbb tartományban. Ehhez képest mindezek, igen, még a szülő is, kívülállók, sajnálatos arányban kibicek. Jó esetben segíthetnek, elháríthatják az akadályokat, feltölthetik a belső energiákat; kedvet, érdeklődést keltenek föl és tájékoztatást adnak, megtámasztják a motiváció pilléreit. Fölébresztik a belső motivációt, amely munkába kezd. Rossz esetben elveszik a kedvet, energiát, figyelmet, tévutakra kényszerítenek, csak felelősségre vonnak, alábecsülnek, lesújtanak, abban a hitben, ezzel majd megtérítik az alattvalóikat, kicsikarják a teljesítményt. Ideig-óráig engedelmeskedik, kicsit tán még élvezi is, amit tennie kell, mentalitástól függően: az igazi rabszolga örömét leli a kényszermunkában is... Az így elért teljesítmény nem *sportteljesítmény*.

Ami engem illet, a korábbi sportágamban a túlkorosságom nem engedte ezt a rabszolga-üzemmódot, amellett kevés eséllyel kecsegtettem az edzőket, sportvezetőket a rólam lehúzható bőrök tekintetében. Ezzel mindenesetre elkerültem a terrort; de a magas presztízsű lieblingstátust is, tartozni ahhoz a szűk körhöz, amely tegeződhet az edzővel, és magas, királyi asztalánál együtt fagylaltozhat vele. Érezhető, hogy a „hatalmi edző" felfogással sem versenyzőként, sem edzőként nem szimpatizálok. Szerintem kevesebbet ígér a valaki felett való uralkodás, mint az egyenrangú együttműködés vele; edzőként is igyekszem ehhez tartani magamat. Néha szórakoztató ellenpéldákhoz jut az ember. Zoltán edző kollégám alapos megütközéssel mesélte, hogy valamilyen edzőtáborban instruálta a saját, világszínvonalú fiát, és ennek a csapatával együtt tanúja volt László edző. Utóbb négyszemközt szemrehányást tett Zoltánnak, mondván: problémákat okoz az ő és a csapata egészen más elven kiépített kapcsolatában az a barátságos gyöngédség, amellyel Zoltán mint edző a saját fiával kommunikál, merthogy László csapatának tagjai ezáltal szembekerülnek másféle lehetőségekkel is, mint aminek ők vannak alávetve. Ohh, Zoltán pedagógiai problémákat indukált, igazán röstellheti magát, alighanem vásárol magának egy bikacsököt, hátha megnyugszik László kolléga lelke.

Gyakorta fordul elő, hogy ez a külső, partneri viszony silány, vagy nincsen is: az „edző" nem tölt be edzői feladatkört valaki számára. Figyelem, edző kollégák: talán ez a semmibevétel a legmegalázóbb, ez üti a legmélyebb sebet. Bocsátkozzam bele, sírjanak még a nyárfák is az út szélén. Senki sem tudhatja (még rosszabb, ha tudja), henye, esetleg helyesnek vélt, erkölcsileg mégis defektes működésével, főleg azonban minősítő mellőzéssel nem metsz-e ki nem védhetően a védtelen suháng lélek kérgébe: mire az fává serdül, a metszés szakadékká növekedik. Három példa következik.

Vittem a lányomat futni, nagy, neves egyesület híres sportpályájára, egy ezer méteres futóversenyen életemben itt indultam először magam is, a gyerekkorom egyik álmához tartozó bálvány különben Nurmi, a sportlegenda volt. A lányom ismerte a lelkesedésem argumentumait, hajlott rá, hogy belefogjon, nemes élvezet lehet atletizálni, ahogy már ma mondják, atlétikázni. Jutka néni közölte, hogy a havi tagdíj általában ennyi és ennyi, de – nézett végig a lányomon – aki csak ekkora, annak kétszer annyi. Egészen komolyan gondolta. Ezt ugyan az én zsebemnek címezte, de azért legyen hétszer átkozott. A lányom nem lett futó, bár ma már semmi baj nem volna a méreteivel; de ő sem feledékenyebb nálam.

Rossz edző volt Gabi néni, egy kis, gyári egyesület úszóedzője. A heti két darab, uszodazárás előtti háromnegyed órás edzése évszámra ebből állt, 10–16 évesek számára: „hat hossz hát, hat hossz mell, hat hossz gyors. Aki még bírja, próbálkozzék hat hossz pillangóval." (Ez mindösszesen hatszáz méter volt edzésenként, a keresztben huszonöt méteres medencében. Évekkel később, a napi kétszeri edzéseim reggeli műsora 6000 méternyi volt.) Gabi néni fenségesen, bennfentesen trécselt a vegyes kiskamasz korú sportolóállomány gardedámjaival, a medence partjának magasában. Valamilyen okból egyszer a gyári szakszervezet némi pénzt juttatott a sportklubnak, benne az úszó szakosztálynak is. „Tudod, Karcsi, neked nincsen papucsod, ehhez képest igazán előrelépés, hogy megkapod Gézuka, a fiam úszópapucsát. Örülsz?" Hát persze, nagyon köszönöm. Még használható volt az a gumipapucs, kár lett volna kidobni valóban, kicsit ugyan lötyögött rajtam. Gézukát sosem láttam, nem járt le, mintha orvosegyetemista lett volna, de kapott egy új papucsot. Az edzői erkölcs és az általában vett erkölcs kvadrálni szokott; persze Gabi néni szó nélkül is a kezembe nyomhatta volna, volt tehát lelkiismerete, még ha nem is egészen tiszta. Hogy ebből mit tanultam? Azt mindenesetre, hogy nem edző, aki nem a versenyzőire összpontosítja a figyelmét.

Jóval később, másik klubban, Pista is rossz edző volt, legalábbis számomra. Igazi edzésadagokat mértek ránk akkoriban. Kicsivel korábban kezdett Széchy mester, a magyar és a világ úszósportjának egyik nagy, tudós alakja, amúgy legendásan keménykezű sikerkovács; de a növendékei, köztük világnagyságok és későbbi kiváló edzők, úszótudós tanárok körében máig sem kelt ellene komolyabb, a felnőtt ésszel elgondolható emlékindulat. Rendjén valónak ítélte az akkori világ a módszereit, és ami a fontosabb, azok mellett és mögött magas sporttudomány is állt. Annak a sporttörténeti hozadékát nekem is módomban volt élvezni, amikor az egyik volt kiváló versenyző tanítványa, már mint tanárom a Testnevelési Egyetemen, bepillantást adott a Széchy-műhely elméleti alapzatába, amely még az amerikai űrhajósok fiziológiai felkészítését is magába építette. Akkor, régen Pista edző igyekezett másolni a Mester munkáját, de ez csak halvány szakmai visszfénye volt, talán nem juthatott az igazi módszertani titkok közelébe. Persze a kiválasztás kegyetlen szűrőjét sem alkalmazhatta egy klubedző. Már akkor is volt jobb követője „Tamás bácsinak", Laci, utóbb szintén világszínvonalú edző. Akkoriban már jobban úsztam, az ötvenes ranglista közepe táján, ami erős közepes produkciónak számított. Egyetemista voltam, az egyetemi házibajnokságon a négy úszásnemből háromban aranyat, egyben ezüstöt nyertem. Fotók is készültek. Mentem Pistához, nagybüszkén. Nem voltam ugyan hátúszó,

de azt a számot is megnyertem, mutatom a fotót az úszásomról. Megtűrt a csapatban, ez azért mellette szól, ki is rúghatott volna, túlkoros, közepes tehetségű versenyző nem nagyon kell egy tiniközösségbe (szerencsére a lányok-fiúk máshogy érezték, elfogadtak). Épp csak: levegő voltam a számára. Megjegyzem, a máig barátaim, az akkori liebling elitje sem jutott valami sokra, ellenben megöleljük egymást, ha több mint fél évszázaddal később összefutunk. No, mutatom a képet, végre letettem valamit az asztalra, talán észrevesz. „Látod? Hát ezért úszol olyan szarul" – löki el maga elől a fotót végtelen megvetéssel. „De hát miért?" – akad el a lélegzetem. „Nem fontos" – azzal egyéb, bokros teendői felé fordul. Szakember volt, ránézett a képre, és látott mindent. De ahelyett, hogy ugyanannyi erővel, pár mondattal rámutatott volna, amit én nyilvánvalóan nem tudtam, épp alkalma lett volna rá, a disztingváló hagyományai szerint ezt fölöslegesnek érezte. A sérelmet a halálomig nem felejtem el, és nem bocsátom meg, és az ő más edzői eredményei, növendékeinek éremgyűjteménye sem írja jóvá, még ha az egykori csapat szeretettel idézi is fel a személyét. Manapság az úszóedzői kurzusokon kezdő szintű ismeret: minthogy az úszó összesen pár kilogrammsúly erőt képes előrehajtásra kifejteni, minden deka, minden gramm ellenállás nagyon súlyos hátrány. Hátúszásban ilyen a feneken keletkező örvényesség. Úgy szokás hátúszó tehetségeket kiválasztani, hogy háttal a falnak állítják, megnézik, odasimul-e, mennyire hajlik előre az ágyéki gerinchajlat, mekkora a fenék. Aki lapos, mint a sulykoló, előnyben van. A láb fő feladata, annak ellenére, hogy képes valamelyest önmagában is előrehajtani, éppen a test, a fenék vízszintbe emelése. Azon a képen szembeötlő módon menedékesen feküdtem, lábam-fenekem lent, fejem-felsőtestem fönt. Óriási ellenállás ez, csoda, hogy egyáltalán végigértem a medencén. Igazi edző megpróbál segíteni abban, hogy ha már nem vagyok a hátúszáshoz valami szerencsés alkatú, próbáljam az adottságaimnak megfelelő, legkedvezőbb vízfekvést megtalálni. Mindezt aztán úszóedzőként megérthettem, és a kettős tanulságot elraktam, mert a rosszat is jóra lehet fordítani. Az egyik tanulság amúgy megfelel a már érintett pedagógus-etikai főszabálynak: szerintem az edző kívülálló, de személyes segítőként szegődik növendékhez-tanítványhoz azok legbensőbb ügyében az ennek kijáró alázattal, nem pedig a mindentudás magaslatáról uralkodó sportipari fölöttesként, pláne szociáldarwinista ítélőszék gyanánt.

Messzebb mutat a másik. Sokfélék vagyunk, különböző neműek, különböző szerkezettel, méretekkel, hormonháztartással – és: problémagyűjteménnyel, sőt, hiányozhat egyik-másik lábunk, kezünk. Adott bioműszaki szempontból egyesek előnyösebb, mások hátrányosabb helyze-

tűek. El nem hárítható adottság, ahogy mondani szokták: ezt dobta a Sors. Önmagában nincs rajta mit értékelni, hanem: tudomásul kell venni, és építkezni rá, mivel másra nem lehet. Az edző feladata bármely esetben ugyanannak a meghatározásnak felel meg: akármilyen az adott növendéke, tanítványa, ha az kedvvel, lelkesedéssel, álmokkal, önként vállalta, hogy holnap jobb akar lenni, mint ma, ha soha nem léphet előbbre az utolsó helyeknél, ha belőle lesz a világbajnok: a legbenső vállalkozásának magas méltósága ettől nem függ. Az edző teendője: a tudása szerint segíteni őt ebben, még ha nem kap is bronz lovasszobrot valamely növendéke világbajnoki címe után. Ó, igen, lesz, aki ezzel a kegyes felfogással eltűnik a szürke semmiben, a nevét nem vésik valamely előcsarnok márványlapjára, persze, de jó lenne, ha úgy emlékeznének az emberre, hogy ő „bajnokok nevelője volt". Ámde, hogy úgy mondjam, a bajnok „Isten ajándéka", sokszor a sikeredzőnek is önnön érdeme nélkül hullik az ölébe, még ha a sorsa, szerencséje, sportága intézményessége úgy hozza is, hogy beleszólhat a növendékei kiválasztásába. Sok sportágban akadt edző, akire egyetlen kiemelkedő versenyzője okán emlékszik a sport. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy abban az eredményben ne lehetne becsületes érdeme, és hogy esetleg ne végzett volna kiváló edzői munkát sok más versenyző mellett is, és a nevezetes bajnoka ne lett volna csak a jéghegy csúcsa. De ahogy versenyzőket: edzőket is rangsorol a sporttörténet. Széchy is az élen áll. Olyanok is, akik kivételes sporterkölcsi és szakmai kvalitásaikat versenyzőként is bizonyították, aztán edzőként is. Így tekintek például a világcsúcstartó, kétszeres olimpiai bajnok sportlövész Takács Károlyra, a példájának magam is köszönhetek egy-s-mást.

Ki-mi, milyen fórum hivatott megítélni egy edző, egy pedagógus teljesítményét, a humán világegyetemre kifejtett összhatását? Az edző saját magával való elszámolásakor melyik a legmérvadóbb? És: mennyit ér valamiféle sommás értékelés, szemben azzal, amit annak a néhány száz tanítványnak, sportolónak a memóriájából lehetne összegereblyézni, akikre a munkás éveiben – így vagy úgy – hatott? Rangsorolhatom a lehetőségeket, félek, az edzők többségétől és az őket a sportágukba befűző viszonylatoktól, sőt a manapság a szűkebb és tágabb kultúrkörünkben uralkodó, átlagos társadalmi elvárásoktól eltérően gondolom. Szerintem ahogy sokkal több a versenyző, mint közülük a fényes csillag, nem volna igazságos lebecsülni a névtelenül maradt edzők munkáját sem. Mert más a dolog, és más a róla való beszéd; a munka és az értékelése akkor is két külön tétel, ha – jó esetben – a kettő között egyenes az összefüggés. Ahogyan óriási többségben vannak a sportolók azon kevesekhez képest, akik neve sporttörténeti távlatban is fénylik; ugyanúgy edzők sokasága

segíti őket, még ha közülük kevesen emelkedtek is föl az elismert sportpápa időtlen rangjáig.

Mi hát a minősítés mérvadó platformja? Induljunk ki a munka tárgyából. Ha a versenyző nem önmagáé, hanem másoké (földesúré, királyé, pártfőtitkáré, a hadseregé, az ideológia birtoka, a sportbürokrácia katonája), akkor ezek értékelése számít. A sport azonban emancipációs, polgári, civil képződmény, annál is inkább, mert például a működésében szembefordulva elválik az ember mint ágyútöltelék, harci nyersanyag állapottól. Ez ókori hagyomány: az olimpiákat a harci érintkezésekre alapozott politika helyére találták ki. A modern sport ízig-vérig polgári, vagyis az öntudatos, érett, szuverén, egyenjogú emberé, akinek mindenekelőtt önmaga a mércéje.

Ez a helyzet hasonlít ahhoz, ahogyan Dawkins az evolúciót szemléli. Nem aszerint működik egy egyed, hogy valami ködös és rejtelmes, ember- (természet-) feletti út, fátum, hatalom által érvényesített „fajfenntartási" ösztön vezérli; hanem ilyen nincsen, egyedfenntartási ösztön van, és a faj evolúciós érvényesülését, haladását ebből kiindulva lehet és kell megérteni. A sportoló, a sportolás, a sport jelenségeit, összetevőinek viszonyát, a helyét a társadalomban szerintem az egyed felől indulva kell értelmezni, a sportoló a sport szubsztanciája, egyben lényege. Az ő érdeke az elsődleges. Nem például a sporttörténeté, amely a történetet mint csillogó csúcsok, sikerek és szuperemberek területiumát értelmezi, hasonlóan ahhoz a történelemfelfogáshoz, amely dicső háborúk, fölséges királyok és úgynevezett történelmi események dátumainak halmazát látja maga előtt, oktatja-követeli diákoktól, tolja a tényleges, teljes humán szociológiai, történelmi folyamat helyébe. Sem a sportszövetségé, amely a sportágát jó esetben szervezi-irányítja és újraosztott erőforrásokkal támogatja, rossz esetben az érdemi folyamatok útjainak egyengetése helyett utasítgat, felelősségre von, kackiás szabályzatokat kreál, a társadalmi – anyagi és emberi – erőforrások elosztása tökéletlen, néha korrupt és áttekinthetetlen pókhálójának közepében adminisztrálgatja önmagát, a politika hullámain ringatózva. Sem a sportorvoslásé, sem a sportot mint hadsereg-utánpótlást kalkuláló politikáé vagy hasonlóké. És: nem az edzőé, lásd föntebb; nem arra szolgál, hogy az edző karrierjét egyengesse. Ha pedig ez az értékelés alapplatformja, akkor jó, ha az edző ezzel tisztában van. Tehát nem annyira a főnökének kell elszámolnia azzal, mennyi plecsnit tudnak a neveltjei felmutatni egy fölső kvalifikációs szintű kisebbségi (a sportolók töredékére kiterjedő) humán halmazon; hanem sokkal inkább a sportolói irányában, azzal, mit tett, amikor így vagy úgy beavatkozott az életükbe. Egészen pontosan ez a helyzet a pedagógussal is: az, hogy a

tanfelügyelő milyen jelentést ír, vagy az oktatási önkényintézmények hogyan minősítgetnek, avagy mennyire elégedett az aktuális nagypolitika, nagyjából közömbös. A lényeges az, hogy évtizedek múlva, amikor a pedagógus talán már nem is él, a volt tanítvány milyen mérleget vonhat, és ebben hogyan értékeli a munkáját. Ritkán, de fordul elő visszajelzés efelől. Én pedagógus is vagyok. Voltam. És volt több olyan diákom, aki évtizedek múltán értékelte, miket beszéltem, mit tettem vele vagy az érdekében, igazam volt-e, üdvös volt-e, amiket cselekedtem pedagógusként és a javára szolgált-e; idők múltán még módom volt erről megkapni tőle az igazi bizonyítványomat. A sport terén: amikor Kitti egykori versenyzőmmel, aki a sportágat rég elhagyta, ám egy másiknak immár felnőtt országos bajnokságában előkelő helyet ért el, véletlenül összefutottunk, és a nyakamba borult; amikor a rég más klubban sportoló, válogatott Viktor sms-ben értesített büszkén a nemzetközi sikereikről, Dóri a kvalifikációs rangjáról, Gergő az érmeiről; Flóri, Levente már rég más klubban, akár más sportágban, sőt más országban élnek, vagy a sporttól (remélem, csak átmenetileg) elfordultak is, de évek hosszú során fontosnak érzik, hogy egyszer-egyszer megkeressenek egy kis dumára, sütiméneyre, fagylaltra: úgy érzem, az örökké nyugtalan lelkiismeretem egy-egy pillanatra megpihenhet. Jó, hogy ezt közzétehetem. Olvashatják a volt versenyzőim és diákjaim, és ha elszámolni valójuk volna velem, ilyképpen elébük állhatok, nem tűnök el a megítéltetés elől, amiként olyan edzők, akikre kínos visszaemlékezni, és akik a „mindenkori teendőikre" hivatkozva elnyomják egykori növendékeik és a saját tetteik emlékét, elbújnak a múltba.